

Основною метою психологічної підготовки є формування в особового складу відчуття психологічної переваги над противником, високої готовності до відбиття наступу переважаючих сил противника, нанесення йому максимальних втрат завдяки підтримці у військовослужбовців стійкості, витримки, ініціативи.

При виїзді на бойові позиції в Донецькій області в район Райгородка поведінка бійців оцінювалася на «задовільно». Особовий склад різних психотипів (людей із різними характерами) проявляв поведінку «хаотичних дій». Військовослужбовці, підтримуючи один одного, в зазначених умовах самонавчалися, набираючись при цьому бойового досвіду. Таким чином, можна констатувати, що відсутність чіткої організації підвищує рівень когнітивності (самонавчання). За рахунок цього при виїзді на бойові позиції командири вже вели себе сміливо і надавали приклад особовому складу; у бійців з'являвся бойовий дух, тобто рівень підготовки переходив на новий, більш високий рівень самоорганізації. Під час бою ті чи інші бійці, ще не знаючи один одного, надавали першу медичну допомогу. Навіть коли було помітно, що деякі бійці перед виїздом (в умовах періоду «хаотичних дій») сперечалися, конфліктували з побутових чи інших причин, на полі бою діяли як «брати», дбаючи один про одного.

Важливим є питання вирішення такої конфліктної ситуації: дотримуватися принципів субординації (беззастережно виконувати накази) чи проявляти ініціативу. В умовах, коли особистості нічого не загрожує, зазвичай, вона схиляється до дотримання субординації, але в екстремальних умовах, коли є загроза життю особового складу (екстремальна ситуація), виникає конфлікт інтересів, не типовий для нормальних умов.

Наведу типовий приклад такого типу конфлікту інтересів. Колона йшла вночі, рухалися не дуже швидко (40-60 км/год), у санітарному автомобілі пробило заднє колесо. Звернувшись по радіостанції до командира, було отримано відповідь: «Кидай автомобіль (який був перевантажений необхідними медикаментами), пересідай на другу машину та продовжуй рух».

Виконання наказу привело б до унеможливлення надання медичної допомоги під час бою. Тому була проявлена ініціатива: проведено ремонт і продовжено рух без втрати медикаментів. В екстремальних умовах особовий склад, який слухав сперечання з командиром по радіостанції, був здивований, але ніхто не заважав емоційній розмові, розуміючи важливість наслідків її для кожного. Ми вирушили далі для того, щоб успішно виконати бойове завдання, адже це було найважливіше. У звичайних умовах реакція на таку поведінку була б згідно статуту, але в екстремальних умовах страх невиконання наказу командира, наслідком якого може стати втрата особового складу, менший, ніж страх загибелі; тому взяття на себе відповідальності сприймається позитивно всіма, у тому числі й командуванням (але згодом).

Розглянемо також питання, чи кожен здатний проявитися у стресовій ситуації як особистість, та від яких чинників це залежить.

Однією з ознак умов АТО є так звані польові «позивні» (у кримінальному суспільстві – «клички»). Мотивація отримання позивного в умовах АТО та у кримінальному світі однакова, але в умовах АТО право вибору позивного має особистість. У кожного командира та підлеглих є свої позивні. Це свого роду друге ім'я. Позивні також були записані та роздруковані у вигляді таблички на правій

або лівій руці, щоб кожен міг при спілкуванні розуміти та розрізняти «своїх». Кожен борець обирав собі друге ім'я залежно від свого характеру, розраховуючи на свої можливості. Аналіз позивного дає змогу миттєво визначити психотип бійця. Позивний може надавати бійцю додаткові (нові) сили, наприклад позивні «Лев», «Медвідь». Людина під такого типу позивним буде використовувати всі свої ресурси та можливості для того, щоб підтримувати новий статус, щоб відповідати певним (сильним) характеристикам цього імені. І кожен розуміє відповідальність при виборі позивного.

Інший випадок – обрання позивного за фахом, у першу чергу, для того, щоб свої (військовослужбовці) знали, хто це, наприклад сапер – «Бобер», медичний працівник – «Док». Такого типу позивні найчастіше надаються ззовні (не самим носієм нового імені), чим підкреслюється значущість для суспільства носія «професійного» позивного.

Важливим є питання динаміки психологічного стану в часі. Кожен бойовий вихід розцінюється для особового складу як отримання досвіду, сміливості, загартованості, жорсткості до ворога; при цьому змінюється психологія людини. З іншого боку, кожна особистість виходить зі стану існування в екстремальній ситуації по-різному: хто легко, хто не дуже, а комусь взагалі потрібна тривала психологічна допомога. Але в будь-якому випадку це той досвід, психологічний слід якого залишається на все життя.

Психологічна реабілітація – це тривалий процес, яким опікується Науково-дослідний центр Збройних Сил України «Державний океанаріум». У науковому співтоваристві давно розроблені певні методики психологічної реабілітації для людей різних типів та впливу на них різноманітних екстремальних ситуацій. Однак у зв'язку з АТО ми маємо унікальну можливість більш детального дослідження не лише негативного, а й позитивного психологічного впливу екстремальних ситуацій на формування чи розкриття потенційних позитивних якостей індивідуума чи угруповання людей та їх використання в подальшому житті особистості чи суспільства в цілому.

УДК 378.1

Н. О. Терентьєва

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВНЗ – ПОСТІЙНЕ ПЕРЕБУВАННЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

«Безпека – небезпека» є предметом зацікавлення багатьох природничих, технічних, медичних, аграрних, суспільних наук, специфічних наукових галузей і дисциплін, які ставили в центр уваги людину та її потреби, але під впливом сек'юритології (науки про безпеку) акцентують увагу на суб'єктності людини. Особистість в екстремальних умовах є одним із напрямів / аспектів наукового і практичного вивчення, що засвідчує саме суб'єктність людини як предмета наукового пізнання і передбачає міждисциплінарний і наддисциплінарний характер досліджень.

Комплексу наук про безпеку вивчає життя і діяльність людей і суспільних / громадських інституцій. А парадигмальним забезпеченням є не абстрактні можливі ситуації, а наявні проблеми існування, розвитку і нормального / адекватного функціонування і діяльності людини та громадських організацій.

Акцентуючи увагу на практичному аспекті, предметом наукового розгляду обираємо професійну діяльність викладача вищої школи, яка передбачає комплексне поєднання таких основних напрямів, як навчальна, навчально-методична, наукова (власна та зі студентами), соціально-гуманітарна, організаційна, представницька та відповідно до сфери власних досягнень (спортивна, мистецька, археологічна, діяльність, пов'язана із запобіганням та / або усуненням наслідків техногенних і антропогенних катастроф тощо).

Чому професійна діяльність викладача вищих навчальних закладів нами розглядається як постійне перебування в екстремальних умовах? Для відповіді на це питання вбачаємо за доцільне представити визначення поняття «екстремальні умови».

Екстремальні умови (*extreme / extremal conditions*, від лат. *extremus* – крайній, загрозливий) визначаються як виняткові, особливі, надзвичайні обставини, в яких нерідко доводиться діяти цивільній або військовій владі, що потребує від них проявів високої кваліфікації, самостійності, активності, творчості, наполегливості та рішучості в діях [1].

Екстремальні умови діяльності характеризуються впливом на організм людини постійнодіючих, високоінтенсивних, потенційно загрозливих для організму факторів. В екстремальних умовах яскраво виражені негативні функціональні стани, а діяльність людини здійснюється із залученням резервних можливостей організму. Субекстремальні умови діяльності характеризуються впливом на організм людини постійнодіючих інтенсивних та екстремальних за характером дії факторів, які несуть реальну загрозу для життя індивіда. Функціональні стани, які виникають при цьому, подібні до таких, за якими людина працює на межі своїх можливостей. Особливими вважаються такі умови, за яких діяльність відбувається за екстремальних факторів, які є епізодичними, непостійними або з високою ймовірністю їх появи. В особливих умовах діяльності екстремальні фактори мають незначну інтенсивність і силу впливу, а негативні функціональні стани, які виникають при цьому, виражені помірно. В особливих умовах діяльності мобілізуються резервні можливості за компенсаторним типом. Загальним для особливих, екстремальних і субекстремальних умов є: наявність діючих екстремальних факторів, які виступають як певне збурення; виникнення негативних функціональних станів типу динамічного розладу; високі нервово-психічні й енергетичні витрати; залучення до діяльності резервних можливостей [2].

Професійна діяльність викладача передбачає діяльність, яка відповідає характеристикам екстремальних умов. Наведемо декілька підтверджуючих тез.

Переважає більшість вищих навчальних закладів України має власний рейтинг оцінювання діяльності професорсько-викладацького складу, одним з елементів якого є кількість друкованих праць (авторських аркушів) за навчальний рік. Якщо відбувається продукування дійсно нового знаннєвого продукту, на його «визрівання» потрібен час, і практично неможливо обмежитися десятима місяцями (це стосується всіх наук). Реально здійснити аналіз напрацьованих іншими

науковцями результатів (за умови наявності їх у відкритому доступі), зробити передбачення, прогнози, запропонувати можливий алгоритм роботи. Та місце в рейтингу передбачає наявність або відсутність контракту на наступний рік. Науковці потрапляють у залежність від рейтингу і змушені для зниження стресогенності представляти компільований продукт або продукт, який є новим для певної частини людства, наприклад, представляти напрацювання зарубіжних колег або адаптувати свій колишній новий знаннєвий продукт до сучасних реалій. Звісно, цей продукт також є знаннєвим продуктом, але оновленим / модернізованим / адаптованим, а не креативним. Перебуваючи у постійній залежності від умов подовження – не подовження контракту, науковці, які працюють у вищих навчальних закладах і виконують й інші види діяльності, що також є складовими рейтингу, не завжди навіть мають час на осмислення існуючого наукового продукту з метою його адаптації для сприймання студентською й аспірантською молоддю.

Щодо якісного аспекту – яким чином з'ясувати, чи дійсно представлена друкована продукція репрезентує новий знаннєвий продукт? Жодна експертна рада не володіє усією наявною у світі інформацією з різних сфер і галузей знань. Частково може допомогти перевірка на плагіат, але й тут виникає безліч питань: як здійснити доступ до неоцифрованих документів, яка друкована праця є первісною, як уникнути співладіння ідей і думок у різних авторів, чи вважати плагіатом авторський переклад іншомовних текстів та ін.? Збираючи матеріали до колективних монографій, ми неодноразово стикаємося при перевірці на плагіат із такою проблемою: за результатами перевірки текст має невеликий відсоток авторства. При повідсотковому розгляді та співставленні з пропонованим програмою першоджерелом з'ясовується, що програма вбачає первісною друкованою працею студентський реферат без відповідних посилань на монографії, статті чи дисертації, а автор цих фундаментальних праць вважається не продуцентом нового знаннєвого продукту, а плагіатчиком. Тут варто повернутися до загальнолюдських цінностей, зокрема чесності, відповідальності, поваги до праці інших, наявність яких у людини не дозволить скористатися результатами праці інших людей, видавши їх за власні напрацювання. І першу позицію посідає питання академічної чесності, адже ніхто з науковців – авторів наукового знаннєвого продукту – не застрахований від викрадення власних напрацювань і привласнення їх. Говорячи про прагматизм на рівні особистості та прагматизацію суспільства, не варто відкидати духовний і морально-ціннісний компонент людської діяльності. Цікаво реагує програма і на цитування: якщо сторінка є співвимірною з абзацом, текст вважається таким, що не має посилань, незважаючи на їх наявність. Можна розкрити ще багато таких моментів, та ми прагнемо зацентрувати увагу на складності об'єктивного вимірювання якісного показника нового продукту.

Маючи певні багаторічні напрацювання, науковці з легкістю адаптують їх до чинних вимог наукових видань. Наш досвід засвідчує різку відмінність у ставленні вітчизняних (українських) та зарубіжних (європейських) колег до адаптації власних напрацювань до вимог монографій. Якщо українському науковцю при всіх названих видах діяльності на це потрібно не більше двох тижнів, то для єв-

ропейських колег цей період триватиме від двох місяців і більше, а окремі представники Східної Європи не вбачають за необхідне адаптувати власні тексти до чинних вимог взагалі.

Не дискутуючи про причини, засвідчимо високу працездатність вітчизняних науковців, відповідальність і готовність виконувати понаднормові навантаження, що, у свою чергу, з одного боку, спричиняє стресогенні ситуації, особливо в кінці навчального року, конфліктогенність і часткове професійне вигорання; а з іншого – є свідченням проз'юмеризму (Дж. Ходжсон, 2001), за якого стираються відмінності між вільним і робочим часом. Навіть ці тези стосовно власної наукової діяльності доводять, що екстремальні умови постійно супроводжують професійну діяльність викладача ВНЗ. А опис інших напрямів діяльності лише підтвердить, що викладач є особистістю в екстремальних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екстремальні умови. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://subject.com.ua/political/dict/480.html>.
2. Екстремальні, субекстремальні та особливі умови. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ebooktime.net/book_333_glava_70_2.9.4.html.
3. Свтух, М. Б. Лідерство в освіті – декларація чи реальність / М. Б. Свтух, Н. О. Терентьева // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Збірник наукових праць : Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2015. – Випуск 12 (55). – Ч. 1. – С. 34-43.

Розділ 2

Психолого-педагогічні аспекти підготовки фахівців до професійної діяльності

УДК 378.1

О. П. Баклицька

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВНЗ СПОРТИВНО-ФІЗКУЛЬТУРНОГО ПРОФІЛЮ

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема підготовки фахівців з фізичної культури і спорту є особливо актуальною, оскільки спеціалісти цієї галузі забезпечують не лише біологічний потенціал особистості, але і сприяють її соціальному становленню та самореалізації. У зв'язку з цим при формуванні змісту професійної освіти цих фахівців значна увага має приділятися різним її напрямам, у тому числі психологічному. Визначений нами напрям фахової підготовки студентів ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю дозволив зробити висновки про те, що у вищих навчальних закладах приділяється недостатня увага її психологічним аспектам. Майбутній спеціаліст із фізичної культури та спорту повинен засвоїти як методику фізичного виховання, так і психолого-педагогічні знання, оскільки лише в такому випадку він зможе повністю застосувати інтегративні форми та методи навчання й інформаційно-телекомунікаційні технології.

Професійна підготовка майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту є багатоаспектною інтегрованою навчально-виховною діяльністю, спрямованою на формування у студентів розвинутого педагогічного мислення, професійно-психологічної компетентності та креативних здібностей, рівня загальної культури, гуманітарної освіченості, морального розвитку.

Проблемі професійної підготовки фахівця з фізичної культури та спорту приділяється значна увага у спеціальній літературі [1; 2 та ін.]. Водночас не всі її напрями розроблені досить ґрунтовно, зокрема психолого-педагогічний, спрямований на надання психотерапевтичної та психокорекційної допомоги особистості.

Психолого-педагогічна підготовка студентів ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю забезпечується за рахунок викладання дисципліни «Педагогічна психологія». Предметом вивчення курсу є основні положення педагогічної психології як галузі психологічної науки, етапи її розвитку, основні напрями, категорії та методологічні принципи. Головним завданням дисципліни є ознайомлення студентів з основними положеннями, принципами та категоріями педагогічної психології; теоріями навчання та виховання; методами подачі та засвоєння знань.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни включає три модулі. У першому модулі розглядається: проблема становлення педагогічної психології; психологічні закономірності навчального процесу, його структура й управління. Значна увага приділяється прикладним програмам та інноваційним технологіям, психології навчання та виховання, педагогічній діяльності, особливостям учителя й